

Razgovor s duhovima: percepcije hrvatskog srednjovjekovlja Vladimira Sokola

Posljednji broj *Radova ZHP* u rubrici *Diskusije* donosi i reakciju kolege Vladimira Sokola na moj raniji tekst objavljen u istoj publikaciji.¹ S velikim razočaranjem moram priznati kako uradak koji potpisuje V. Sokol ne ostavlja prostora za daljnju debatu koju sam osobno priželjkivao. Njegova nedovoljna upućenost i slabo poznavanje zbivanja u historiografiji u posljednjih tridesetak godina ograničavaju njegovu mogućnost da suvereno sudjeluje u ozbiljnoj znanstvenoj raspravi o podrijetlu Hrvata. Radije nego da raspravljam s V. Sokolom o tomu 'tko je u pravu', u ovom tekstu bih se osvrnuo na nekoliko specifičnih pitanja koje objavljivanje ovakvog teksta nameće. Ponajprije, to je pozicioniranje iskazanih stajališta i cijeloga mentalnog sklopa u kojemu takva razmišljanja egzistiraju, pri čemu bih se osvrnuo i na metodološke pogreške koje su počinjene u navedenom tekstu. Također ću se ukratko osvrnuti i na nepriličnu komunikacijsku razinu vidljivu u ovom tekstu, te na razmišljanje o 'znanju' o prošlosti i odnosu između 'lokalnog' i općeg znanja u današnjoj znanosti.

Mentalni sklop

Vladimir Sokol, doktor arheoloških znanosti, ravnatelj Muzeja Prigorje, nije nepoznat hrvatskoj znanstvenoj javnosti po svojim radovima koji se bave materijalnom kulturom hrvatskih zemalja, ponajviše kasnoantičkim razdobljem i srednjovjekovljem. Nažalost, ne može se vidjeti mnogo njegovih publikacija objavljenih izvan postjugoslavenskih prostora,² ali bi njegova monografija o hrvatskoj srednjovjekovnoj baštini, prevedena na engleski jezik, navodno trebala uskoro ugledati svjetlo dana u izdanju nakladnika Brill Academic Publishers.³

Nije pretjerano ustvrditi da V. Sokol pripada mentalnom sklopu hrvatske škole medijevista iz jugoslavenskog razdoblja pod komunističkom vlašću (1945. - 1990.), koji su stvarali svoje znanstvene radove u većoj ili manjoj izolaciji od dominirajućih svjetskih trendova i suvremene literature.⁴ Problem s nepoznavanjem literature objavljene izvan postjugoslavenskog prostora, a posebice na jezicima izvan južnoslavenskog jezičnog kruga, ponajbolje se vidi u činjenici da se Sokol osvrnuo na moj rad objavljen na hrvatskom jeziku, a nije niti spomenuo prethodni rad pisan na engleskom jeziku, te knjigu objavljenu za Brill Academic Publishers.⁵ Sokolova ključna monografska publikacija⁶ donosi interesantne poglede na

¹ SOKOL 2011a, DZINO 2009.

² Iznimka bi možda moglo biti poglavlje u engleskom prijevodu kolekcije *Hrvatska i Europa*, SOKOL 1999, i dva rada objavljena na njemačkom i engleskom u Sloveniji, SOKOL 1994, 1997.

³ Informacija o tomu piše na stranici sesvetskog internetskog portala <http://sesvete.hr/novosti/dr.sc.-vladimir-sokol-novi---stari-ravnatelj-muzeja-prigorja-sesvete/789> (pristup ostvaren 6. lipnja 2012.). Kao kuriozitet valja istaknuti da se u ovom internetskom tekstu za V. Sokola ističe kako „nosi, s pravom, epitet jednog od najvećih svjetskih medijevista“(?!).

⁴ O hrvatskoj medievistici između 1945. i 1990. vidi BUDAK 2009: 132-138, cf. VEDRIŠ 2009: 198-200.

⁵ DZINO 2008, 2010a.

analizu materijalne kulture hrvatskog ranog srednjovjekovlja koji su, ma koliko to paradoksalno zvučalo, u nekim aspektima utjecali na razvitak moje misli. No, njegovi noviji radovi⁷ mene osobno podsjećaju na nešto uglađeniju verziju srbijanskog arheologa Đorđa Jankovića, čije je čitanje i tumačenje ranosrednjovjekovnih vrela s razlogom odbačeno od srbijanske arheologije i historiografije, mada je arheološka komponenta, kao i kod Sokola, urađena prilično korektno.⁸ Poput Jankovićeve, Sokolova analiza povijesti prečesto dolazi s ideoloških pozicija. On pretpostavlja kako su sve njegove tvrdnje neupitno istinite, tako da svako mišljenje koje nije u skladu s njegovim mora po pravilu biti neispravno jer je suprotno od istine. Povjesničar koji polazi s ideoloških pozicija, ne pita se kako se njegove tvrdnje mogu podržati ili osporiti, već nastoji prezentirati svoje tvrdnje u što 'efektnijem' i što 'uvjerljivijem' obliku. Povjesničar koji je zainteresiran za povijesno znanje, od početka je svjestan kako su njegove tvrdnje legitimno upitne. Takav povjesničar zna kako povijesna vrela moraju podržati argumente kojima se pokazuje ispravnost tvrdnji i uvijek se mora pitati kako povijesno vrelo može podržati ili osporiti navedenu tvrdnju.⁹

Nekoliko eminentnih hrvatskih autora već se osvrnulo na Sokola i njegov rad, tako da je ovdje zgodno ponoviti njihova mišljenja. Radoslav Katičić se, na primjer, kritički osvrnuo na Sokolovo korištenje bugarskog prijevoda njemačkog prijevoda engleskog prijevoda staroengleskog originala *Orozijeve povijesti* kralja Alfreda, u jednom od svojih suautorskih radova. Taj metodološki postupak korištenja prijevoda prevedenog prijevoda značajno umanjuje vrijednost inače prve ozbiljne analize ovog dokumenta u hrvatskoj historiografiji.¹⁰ O Sokolovom metodološkom postupku nedavno je pisao i Ante Milošević, nazivajući ga kratko, ali vrlo precizno, „sokolarenjem“ – fokusiranjem na odabrane detalje iz kojih se ne može vidjeti cjelina koja se analizira. Milošević s pravom ukazuje na to da Sokol u svojoj monografiji iz 2006. koristi metodologiju primjerenu arheologiji druge polovice 20. stoljeća, temeljeći svoje zaključke na analizi pojedinačnih i odabranih nalaza radije negoli na raščlambi grobnih cjelina i regionalnih konteksta u kojima se ovi nalazi nalaze.¹¹ Metodologija „sokolarenja“, kako je Milošević opisuje, dobro se vidi u raščlambi pisanih vrela u novijim Sokolovim publikacijama, gdje ovaj kolega nastoji čitati i tumačiti samo one dijelove koji odgovaraju njegovim pogledima, izostavljajući kontekst i dijelove koji mu ne odgovaraju.¹² Mladen Ančić tako nedavno spočitava Sokolu ne samo to što selektivno koristi samo one dijelove *De administrando imperio* (DAI) koji mu odgovaraju, a izbjegava spomenuti one koji mu ne odgovaraju, nego i to što samovoljno „ljekavizira“ Ferjančičev srpski prijevod DAI iz 1958.¹³

⁶ SOKOL 2006.

⁷ SOKOL 2010, 2011b, a čini se da je još publikacija u tisku – vidi SOKOL 2011: 208, bilj. 46.

⁸ Đ. JANKOVIĆ 2007, vidi kritiku u JEVTIĆ 2007: 177-178.

⁹ Ovdje sam parafrazirao razliku između ideološkog povjesničara i povjesničara koji je zainteresiran za povijesno znanje prema MEGILL 2007: 11.

¹⁰ KATIČIĆ 2003: 88-95, komentirajući SOKOL I SOKOL 1999: 23. Autori su replicirali Katičiću u drugom izdanju knjige (SOKOL I SOKOL 2005: 25-33), ne nudeći odgovor na Katičićevu osnovnu metodološku primjedbu.

¹¹ MILOŠEVIĆ 2008: 11, bilj. 2, i 24-25, bilj. 23, kritizirajući SOKOL 2006.

¹² SOKOL 2010, 2011b.

¹³ ANČIĆ 2011: 34-35: 45.

Raščlamba teksta, kako iz daleke povijesti, tako i iz bliske prošlosti, može mnoga toga reći o autoru, vremenu u kojemu živi, mentalnom sklopu, znanstvenoj/ideološkoj paradigmi unutar koje funkcionira, ali također i o autorovim političkim stajalištima, psihološko-emocionalnom stanju, frustracijama, itd. Sokolov uradak iz prošlih *Radova ZHP* snažno je obojen osebnom paletom emocija koje nisu primjerene znanstvenom diskursu niti prikazu znanstvenog rada, i moguće je da je upravo ova emocionalnost utjecala na čitljivost uratka. Nerazumljivost Sokolovih rečenica predstavlja velik problem pri raščlambi njegova uratka, jer je često teško čak i nazrijeti što autor doista želi kazati. Lijep primjer je, između ostalih, ova rečenica na stranici 461.: *Možda bi se moglo reći, s psihološkog aspekta, nešto o spominjanju starih vremena negdašnjeg Rima, što je historijski legitimno, ako je to uopće bitno, jer problem na terenu rješava „tko ima više divizija“, a ne prava, čega je Car od početka do kraja svjestan kad govori o snazi hrvatske i drugih vojski, na što točno upozorava sina. S jedne strane imamo nerazumljivost izričaja, a s druge strane Sokolov anakronistički pristup analizi pisanih i materijalnih vrela. Veliki korpus suvremene teorijske i praktične literature objavljen u posljednjih tridesetak godina Sokol, nažalost, ne poznaje – što i sam posredno priznaje na stranici 459.: *Dzino tako u prve četiri stranice iznosi srednjoškolske priče o „poštenju i nepoštenju“, kako su nekad „ovi učinili ovo, ili ono“, kako su zato „stradali ovi, ili oni“, o „filozofskim“ naklapanjima, „objektivnosti“, stvarnosti, spoznaji da ništa nije stvarno (?), sve je relativno – može biti ovakvo, ili onakvo kako se kome čini.* Postmoderna gledanja na povijest, posebice na analizu pisanih vrela, postala su dijelom prevladavajuće znanstvene paradigme, prema kojoj se moramo kritički odnositi, kao uostalom i prema ostalim znanstvenim paradigmama te vidjeti što je prihvatljivo, a što ne, ovisno o prostorno-vremenskim koordinatama koje se analiziraju. Komuniciranje ‘znanja’ o prošlosti, o čemu će biti malo više riječi kasnije, nemoguće je ako se ovo ‘znanje’ ne odredi prema postojećim paradigmama. Ova promjena paradigme neumoljivo prodire u hrvatsku historiografiju, koja prirodno ne želi zaostajati za suvremenim svjetskim trendovima, a o tome je nedavno održan i zanimljiv znanstveni skup u Zagrebu.¹⁴*

Čini se da je više od svega Sokola pogodilo nespominjanje njegove bibliografije u radu kojim se bavi, što je naglašeno na nekoliko mjesta, na primjer na str. 461.: *Radovi su publicirani nakon Dzinova teksta, ali on potpisanog ionako u razmatranom članku ne citira.* Prema tome, stvara se dojam kao da se od mene očekuje da pribavim Sokolove radove i prije nego što su oni bili tiskani i podastri javnosti. No, šalu na stranu, naslov rada s kojim se Sokol „razračunava“ glasi *Novi pristupi izučavanju hrvatskog identiteta*, a teško je, čak i uz veliku slobodu tumačenja, opisati paradigmu unutar koje egzistira Sokolov pristup izučavanju hrvatskog identiteta, kao inovativnu. Da je Sokol pročitao moju knjigu, mogao je u njoj vidjeti kako moje mišljenje o njegovu radu izgleda čak mnogo pozitivnije negoli kod kolega koje sam ranije spomenuo, bez obzira na to što se u biti ne slažem s njim. Stoga ovdje, uz ispriku zbog poduljeg citiranja samoga sebe, navodim vlastiti hrvatski prijevod, da olakšam čitanje čitateljima koji ne razumiju engleski jezik:

¹⁴ B. JANKOVIĆ 2009.

Nedavna Sokolova studija 'starohrvatskih' grobalja zaslužuje da joj se obrati pozornost, jer u njoj ovaj autor iznosi izazovne zaključke i inovativna zapažanja. Sokol kritizira datiranje postrimskih grobalja u Dalmaciji u kasno sedmo i osmo stoljeće, jer po njegovom mišljenju ona u tipologiji objekata ne pokazuju snažnu povezanost s grobljima u susjednoj Istri, ili s onima komansko-krujske kulture, datiranim u isti period. On ukazuje na to da niti jedan suvremeni Merovinški ili Avarski nalaz nije pronađen u Dalmaciji, i da je nemoguće u arheološkom zapisu detektirati indigenu populaciju koja nastavlja kulturne tradicije kasne antike, ili malu elitnu grupu Hrvata koja se razlikovala od ostatka populacije. Sokol uspostavlja novu kronologiju ovih grobalja koja se temelji na arhitekturi grobova, nakitu i grobnim priložima, koji ukazuju na jedinstvo 'poganskog' i 'kršćanskog' horizonta grobova, jednako kao i jedinstvo dalmatinske obale s unutrašnjosti u materijalnoj kulturi. On zaključuje kako je 'starohrvatska' kultura bila potpuno nova materijalna kultura, koja nije nastavljala kulturne tradicije kasne antike ili njezine populacije, datirajući najraniju fazu ovih grobalja u period 795./800.-855., što je u suglasju s Margetićevim pogledima na hrvatsku migraciju, koji će biti diskutirani u 8. poglavlju. Ova studija pati od ozbiljnih problema s metodološkim okvirom, kao što je korištenje kulturno-povijesnog pristupa koji izjednačava materijalnu kulturu s hrvatskim etnicitetom, te potpuno isključivanje indigene populacije iz povijesnog narativa, što od sedmog i osmog stoljeća stvara potpuno prazan prostor u arheološkom zapisu Dalmacije. No, bez obzira na ove propuste, Sokolova kritika ranijih istraživanja svakako je na mjestu, posebice kritika Beloševićeve ideje da kremacija mora prethoditi inhumaciji, te kritika pretpostavke da je 'slavenska' keramika iz Dalmacije povezana s praškim tipom keramike iz 7. stoljeća – oba će problema biti raspravljena kasnije. Konačno, Sokolovo mišljenje (radije negoli njegovo datiranje) da najranija faza 'starohrvatske' kulture predstavlja zasebnu materijalnu kulturu, koja ne nastavlja indigene kasnoantičke tradicije, treba također biti uzeta u obzir u zaključku.¹⁵

Završna rečenica Sokolovog teksta, na str. 472., možda ponajbolje oslikava njegov unutarnji narativ i osobno razumijevanje povijesti. On ondje veli ovako: *Da objasnimo stvaranje Europe - tada stvarane, svijet u kojem mi sad živimo, kako je on i zašto nastao. Mi koji smo njegovi nasljednici, ali i čuvari baštine, bogatstva čovječanstva. A to je znanje zauvijek mlado i bezvremensko.* Za Sokola je povijest 'baština', znanje koje nastaje i postoji konzervirano u bezvremenom vakuumu, netaknuto kasnijim političko-povijesnim interpretativnim kontekstima. Samim time, nije čudan pomalo agresivan ton u njegovom uratku, jer za njega povijest nije znanost koja se bavi istraživanjem i interpretacijom tragova prošlosti, nego baština koju ugrađuje u konstrukt vlastita identiteta (člankom dominirajuće, prenatlašeno autorsko "mi"), pripadnosti i poziva ("Mi koji smo njegovi nasljednici, ali i čuvari baštine"). Ovakvo razumijevanje povijesti je dodatno naglašeno Sokolovim

¹⁵ DZINO 2010a: 122-123 – termin Dalmacija se odnosi na cjelokupni prostor nekadašnje rimske provincije tog imena.

definiranjem vlastite uloge u povijesnoj znanosti kao samoproglašenog ‘čuvara baštine’, sive eminencije koja određuje što je istina, a što laž. Nažalost, hrvatska historiografija je dobar dio druge polovice prošlog stoljeća bila dominirana baš takvim partijskim ‘čuvarima baštine’, koji su određivali političku podobnost i nepodobnost interpretacija prošlosti. Stoga nije ni čudo kako je ideja da se povijest mora zaštititi od nepodobnih (čitaj: različitih) interpretacija, duboko ugrađena u Sokolov mentalni sklop, a njegova emocionalna reakcija puno shvatljivija s psihološkog aspekta, nakon iščitavanja ovih redaka.

Historiografi poput Vladimira Sokola inače su lijepo opisani riječima Julie Mostov, koja govori o istočnoj Europi u kojoj su od 1980-ih još uvijek nazočna nastojanja da se nacionalne mitologije ugrade u interpretaciju povijesti. Mada se osobno ne slažem sa svime što je izrečeno u tom radu, držim da ovi reci pogađaju ‘u metu’ kada se radi o Sokolu i njegovom viđenju hrvatskog podrijetla, posebice u dijelu koji govori o ulozi povjesničara u davanju znanstvene potpore i kredibiliteta povijesnim mitovima.¹⁶ Povezanost konstrukcije vlastitog identiteta i osjećaja kontinuiteta u trenucima krize, o kojima govori Mostova, vidi se u Sokolovom nastojanju da konstruira davnu prošlost skupnog identiteta ‘Hrvati’ povezujući kontekstualno razdvojene podatke u jedinstvenu ‘pripovijest’ koju ovaj autor definira kao neprijepornu ‘istinu’. Srećom, Sokolova interpretacija hrvatskog srednjovjekovlja prije je iznimka negoli pravilo u novijoj hrvatskoj historiografiji, koja ipak izgrađuje svoj imidž u skladu sa suvremenim znanstvenim metodologijama. Prihvaćenost Sokolovih ideja u hrvatskoj znanosti ograničena je na njegov arheološki rad, radije negoli teorije o hrvatskom dolasku i širenju, što se lijepo vidi u nedavnoj Gračaninovoju monografiji o južnoj Panoniji u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku.¹⁷

Problem analiziranog Sokolova teksta, a kako se čini i većine njegova znanstvenog rada, posredovanje je njegovih ideja i ciljana publika. Navedeni tekst iz *Radova ZHP* nije namijenjen meni, a čini se da nije namijenjen niti drugim hrvatskim kolegama koji su u prosjeku dobro informirani o događanjima i trendovima u historiografiji na drugim jezicima. Možda je tekst namijenjen prosječnom čitatelju izvan akademskih krugova kojemu je povijest hobi? Meni se osobno čini, a čitatelj se, dakako, ne mora složiti s ovim mojim mišljenjem, da se ovaj Sokolov uradak obraća publici sastavljenoj od ranijih generacija hrvatskih povjesnika poput Maruna, Bulića, Račkog, Jagića, Šišića, Barade, koji već dugo nisu na ovom svijetu. Argumenti i mentalni sklop Sokolovog rada mnogo su primjereniji *Zeitgeistu* kasnog 19. i ranog 20. stoljeća kada su se stvarale povijesne biografije europskih naroda, potpomažući konstrukciju i utjelovljenje kontinuiteta s prošlošću, i snaženje osjećaja nacionalnog jedinstva. Za ove generacije srednjovjekovni Hrvati su bili iznimno važni simboli za konstrukciju i razvitak hrvatskog povijesnog ‘rodoslovlja’,

¹⁶ *National mythologies provide a renewed sense of identity for people, particularly for those who feel they were denied their particular religious or cultural identity by the old regime or other national groups. In the face of confusion, instability, and abrupt change, a richly embroidered national identity provides a sense of historical continuity and deep historical roots. These tales have historical foundations, but often enjoy a number of embellishments and suffer from gaps where the histories of others are left out or distorted. Still, their historical grounding gives them credence and power, especially in the hands of historians, who use their training, knowledge, and access to archives and rare documents to give them a certitude and legitimacy hard for any lay person to dispute.* MOSTOV 1998: 377.

¹⁷ GRAČANIN 2011: 228, bilj. 55.

koje je pozicioniralo Hrvate među europske narode tog vremena, i legitimiziralo ih kao zasebnu naciju. *Rekonstrukcija* hrvatske prošlosti je postajala time jedna od najvažnijih intelektualnih pretpostavki za učvršćivanje hrvatskog identiteta i političke budućnosti za ove naraštaje, čiji su intelektualni napori rezultirali revitalizacijom i jačanjem hrvatskog identiteta u ranom 20. stoljeću.¹⁸

Odabrane (po)greške

Kritika nečijeg djela samim time implicira čitanje i razumijevanje pročitana. Svima nama koji se bavimo poviješću dogodi se da katkad krivo navedemo nečije djelo, što se i meni znalo dogoditi. No, kritika nečijeg rada iziskuje dvostruko veći oprez pri navođenju i interpretaciji tuđeg djela samom činjenicom da je glavni cilj kritike nastojanje da se argumentirano kritizira tuđe mišljenje. Pokatkad se pitam je li Sokol uopće razumio moj rad, odnosno je li koristio metodu „sokolarenja“, odabirući i interpretirajući samo njegove određene dijelove. Primjerice, pogledajmo ovu izjavu sa str. 472., u kojoj Sokol ‘doslovice’ citira moje riječi pod znacima navoda: *Ako znanje o Hrvatima „uopće danas više (nije) bitno za povijesnu znanost“ (Dzino), onda to ipak jest KRAJ POVIJESTI*. Da je Sokol pozorno pročitao kraj mog rada, mogao bi vidjeti sljedeću rečenicu u kojoj se govori o irelevantnosti podatka jesu li Hrvati odnekuda došli ili nisu, a ne o beznačajnosti znanja o Hrvatima: *Hrvati su vjerojatno odnekuda došli u postrimsku Dalmaciju. A podjednako je vjerojatno i da nisu. Da li je to uopće danas više bitno za povijesnu znanost?* No, vratimo se na Sokolov KRAJ POVIJESTI. Izraz zbilja lijepo, gotovo poetično zvuči, iako nigdje ne vidim da Sokol spominje njegova tvorca, američkog povjesničara Francisa Fukuyamu.¹⁹ Nadam se da se radi o nehотиčnoj pogrešci, jer bi inače nedužni čitatelj mogao posumnjati da je Sokol tvorca ideje o kraju povijesti. Kad smo već kod KRAJA POVIJESTI²⁰ – ostavljam čitatelju da sam zaključio govori li ova moja rečenica o KRAJU POVIJESTI ili o početku novog razdoblja u kojem hrvatski povjesničari trebaju „zasukati rukave“ preispitujući strukturu svojeg znanja: *Preispitivanje povijesnih meta-narativa koji su se razvili oko pitanja pojave najranijeg hrvatskog identiteta ne znače njihovo potpuno eliminiranje, ali se neumitno otvara vrlo uzbudljivo razdoblje u kojemu se povjesničari moraju zapitati – koliko znamo, koliko je pouzdano to što znamo, otkuda potječe naše znanje.*²¹

Pažljivija raščlamba Sokolovih argumenata i izjava navodi na pomisao da je ovaj uradak pisan u hitnji, bez mnogo promišljanja, jer je sastavljen od vrlo čudnih, a pokatkad i bizarnih izjava. Neke od tih izjava ozbiljno dovode u pitanje Sokolovu upućenost kao diskutanta u raspravi. Primjerice, izjava sa str. 460.: *Je li u tome D. Dzino uspio - a mislimo*

¹⁸ Vidi moj tekst o *Zeitgeistu* ovog razdoblja u raščlambi *Hrvatskih kraljeva* Vladimira Nazora, DZINO 2011.

¹⁹ FUKUYAMA 1993.

²⁰ Ne mogu odoljeti, a da ovdje ne citiram Clifforda Geertza, kada govori o reakciji povjesničara-tradicionalista na uvođenje antropoloških metodologija u povijest: *Outraged traditionalists (there seems to be no other kind) write books saying it means the end of political history as we have known it, and thus of reason, freedom, footnotes, and civilization.* GEERTZ 1990: 321.

²¹ DZINO 2009: 45.

da nije – slijedeći neku svoju metodu „dekonstrukcije“. Zahvaljujem se kolegi Sokolu što je meni pripisao, ni manje ni više, negoli otkriće analitičke dekonstrukcije(!), no moram, bez lažne skromnosti, ipak korigirati ovu izjavu i pripisati dekonstrukciju njezinim stvarnim tvorcima poput francuskih poststrukturalista Jacquesa Derride ili Jean-Françoisa Lyotarda. Nepoznavanje dekonstrukcije bi se još nekako i dalo oprostiti, ali Sokolov uradak pokazuje problem i s poznavanjem konteksta nastanka ranosrednjovjekovnih pisanih vrela. Na primjer, njegova izjava sa str. 416.: *Bilješka 18: Nije točno da između (7.) i 9. stoljeća u Bizantu ne postoje relevantni dokumenti. Postoje deseci takvih dokumenata, samo oni ne govore što on hoće. Margetić ih je u svojim radovima donio „bezbroj“ (v. tamo u popisi literature)*. U bilješci 18 citiranog rada napisao sam doslovce: *Teško je vjerovati da su postojali pisani dokumenti na raspolaganju Konstantinu iz razdoblja nakon Heraklija pa sve do 9. stoljeća*, citirajući mišljenje dvojice suvremenih i vrlo uglednih bizantologa Ihora Ševčenka i Johnatana Shepada.²² Činjenica je da postoji lakuna u bizantskim vrelima pisanim u razdoblju oko 650. - 800., i sve što znamo o tom razdoblju bizantske povijesti dolazi iz kasnijih vrela, ne suvremenih. Čak ni pokojni akademik Margetić nije bio kadar navesti ‘bezbroj’ bizantskih djela iz tog razdoblja, nego je morao koristiti kasnije napisane materijale poput Teofanove kronike. Rijetka su vrela sačuvana iz tog razdoblja uopće, poput *Uskršne kronike* ili *Života Svetog Demetrija* koji pripada u hagiografsku literaturu.

Nepoznavanje bizantske historiografije također je oprostivo s obzirom na veliku lakunu u informacijama, no Sokolovo nepoznavanje DAI već je zabrinjavajuće. Na str. 461. može se naći sljedeća izjava: *On, Car-pisac je tu – a to ih jako ljuti - zato ga za njih (apostate koji kritiziraju izvješća o dolasku Hrvata iz DAI, op. D. Dž.) u biti nema. Još, ne zaboravimo da je Car-pisac osim svega suvremenik i SVJEDOK*. Suvremenik i SVJEDOK čega? Seobe Hrvata u doba cara Heraklija? Seobe Hrvata oko 800. godine? Sokolovo idoliziranje bizantskog cara je vrlo zanimljivo u ovom tekstu, tako da Sokol više puta ustaje u zaštitu njegova ‘lika i djela’. Na primjer, ova izjava: *Metodološki, mnogi se trude negirati, ili poništiti Porfirogeneta, kojeg Džino tako „intimno“ naziva Konstantin, a ne potruditi se pronaći u čemu je točan i u pravu i gdje je istina*. Sokol ovdje koristi snažan kontrast između titule preuzvišenog grimiznorodenog pantokratora iz Konstantinopola koju sam koristi, i sekularnosti vladarskog imena Konstantin koje ja koristim, kako bi ocrtao razliku između naših tumačenja ovog spisa. Simplificiranost Sokolove interpretacije povijesti se možda najljepše vidi u izjavi: *Jer Porfirogenet piše povijest (to sam kaže više puta), a ne kolonijalni program*. Konstantin zapravo nikada ne kaže da „piše povijest“, već da je DAI spis s didaktičko-informativnom nakanom, što se lijepo vidi u uvodu ovog djela. Ne moram niti spominjati činjenicu da Sokol ovdje čita izraz „kolonijalni narativ“ doslovce, bez imalo poznavanja Saidovog *Orijentalizma* i danas već realno prevelikoga suvremenog diskursa o orijentalizirajućim kolonijalnim percepcijama ‘drugoga’ kroz povijest, koji raste geometrijskom progresijom od 1978., kada je objavljena Saidova knjiga.²³

U Sokolovom viđenju povijesti Konstantin izgleda slično kao što je prikazan u nedavnom (inače izvrsnom) televizijskom serijalu HRT-a, *Hrvatskim kraljevima*, poput izoliranog znanstvenika potpuno predanog svom radu, koji marljivo piše povijest uz svjetlost svijeća u polumračnim odajama carske palače u Konstantinopolu. Sokolova

²² ŠEVČENKO 1992: 287-288, SHEPARD 2003: 109-112.

²³ SAID 1978.

vjera u sakrosanktnost Konstantinove riječi je dirljiva, ali ne vjerujem da može izdržati ozbiljan kritički pristup. Tako, recimo, Sokol na str. 461 piše: *U takvim najvišim državnim spisima (Katičić) kao ovaj o kojem govorimo, naravno, nema mjesta nekakvim „oralnim predajama“ i pričicama/narativima, nego su to vrhunska izvješća odgovarajućih profesionalnih službi sa znanjem hrvatskog jezika kakva i danas postoje i koja se, naravno, ne moraju uzeti u obzir, ali koja materijalno postoje, poput npr. izvješća CIA-e da će se jedna država raspasti – u koje nitko nije povjerovao.* U srednjem vijeku, onako kako ga Sokol zamišlja, postoje profesionalne službe sa znanjem hrvatskog jezika koje prenose „vrhunska izvješća“?! Kako bi to bilo lijepo, da je Konstantin u Konstantinopolu na raspolaganju imao znanstveni kapacitet nekog srednjovjekovnog „Instituta za Hrvatsko Kraljevstvo“, ili barem „Strateškog instituta za sklavinije“. Nije mi, doduše, jasno zašto su ta „vrhunska izvješća“ davala toliko različitih „vrhunskih“ podataka o dolasku Hrvata u glavi 30. i 31., netočne podatke o brojnosti hrvatske vojske (DAI, 31.71-74),²⁴ o Dioklecijanovu osnivanju Dokleje i Salone. No, Sokol taj problem „učinkovito“ rješava na str. 461., nazivajući ga pučkim etimologiziranjem koje treba „oprostiti“ caru-piscu: *Caru-piscu ćemo pak oprostiti njegovo, također odavno prepoznato „pučko etimologiziranje“ o ovom ili onom imenu, pa tako i o Duklji i Dioklecijanu, poput Einhardova također „pučkog etimologiziranja“ o Srbima u Dalmaciji, a radi se zapravo o hidronimu Sarb u Lici kraj Knina.* S obzirom na to da u *Annales Regni Francorum* pod godinom 823. stoji da se Ljudevit Posavski skrivao među Sorabima,²⁵ znači li to možda da se skrivao u rijeci pred Borninim pretorijancima i bijesnim Francima dišući na slamku?

Čini se, također, da Sokol koristi primjerak DAI u kojemu je tiskarskom pogreškom izostavljeno 31. poglavlje, u kojem se navodi pripovijest da su se Hrvati nastanili u doba Heraklija, te da su Bijela Hrvatska i poganska Srbija locirane jedna pokraj druge. Na primjer, može se na str. 462. pročitati i ovo: *Kako on sustavno u ovoj stvari, kako mu je naloženo, izbjegava citirati naše radove (drugdje ih inače citira), a u Hrvatskoj smo ušli u svojevrstu fazu „znanstvenog terorizma“ po kojem se u određenim institucijama i časopisima ne smije ili neće citirati određene autore – već dosad više njih, gdje je mogao pročitati da Hrvati nisu mogli doći prije samog konca VIII. stoljeća, zato ne može napisati da Porfirogenet ne govori o seobi Hrvata tri stotine godina ranije, nego o onoj oko sto godina prije njegova rođenja, „u doba Porgina oca“, to jest Višeslava (Matijević Sokol, 2007.).* U mojem primjerku DAI nigdje se ne spominje nikakav Višeslav.²⁶ Poglavlje 30. kaže da su Hrvati došli u Dalmaciju pod vodstvom petoro braće i dviju sestara (DAI, 30.63-67), odnosno u doba cara Heraklija (DAI, 31.8-15). Čini se kako je u međuvremenu Sokol 'otkrio' i postojanje treće sestre (Tuga, Buga i ... ?) jer na str. 460. stoji i ova izjava: *Porfirogenet i Toma se uzajamno upotpunjuju i dokazuju – dakle postoje i druge*

²⁴ O čemu vidi ŽIVKOVIĆ 2006 i VEDRIŠ 2007.

²⁵ *...quod relictis Sorabis*, ARF 1895: 161, redak 18-19 (*sub anno* 823). Sorabi su bili skupina koja je evidentno kontrolirala dobar dio Dalmacije (u smislu negdašnje rimske provincije) nakon Aachenskog mira – *...Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur...*, ARF 1895: 159, redak 17-19 (*sub anno* 822), vidi ANČIĆ 1997, 8-9.

²⁶ Dapače, znanstvena debata oko autentičnosti Višeslavove krstionice još se vodi i ne čini se za sada riješenom, vidi JAKŠIĆ 2002 (sumnje u autentičnosti), te MATIJEVIĆ-SOKOL 2007, koja brani njezinu autentičnost.

kompatibilne potvrde: obojica govore o području Dolaska sjeverno od Dunava u sedam ili osam plemenitih rodova (Visla je osmi, ili treća sestra; DAI. gl. 33).

Nažalost, Sokol nije mnogo bolji niti pri poznavanju arheologije, što iznenađuje s obzirom da se radi o arheologu-praktičaru. Činjenica da ne poznaje koncept arheološke kulture, što se vidi iz njegove izjave sa str. 462.: *Tu navodi neke svoje kućne autore, druge ne; inače, nije arheološka nego materijalna kultura*; vrlo je tužna za jednog arheologa.²⁷ Sokolov ključni dokaz za zauzimanje Salone su avarske strjelice (str. 462.): *U svezi s „nepostojećim“ arheološkim dokazima o padu Salone, neka Dzino pročita nešto o trobridim avarskim strjelicama nađenim u fuggama kamenih bedema, ili ostavama novca, a u arheologiji se zna što one znače. No, Dzino nije arheolog, a ni oni koje citira*. Ja zbilja nisam arheolog-praktičar, no jedan arheolog poput Sokola trebao bi znati da su ‘avarske’ trobride strjelice predmet raširen u 6. i 7. stoljeću, čije korištenje nikako ne možemo pripisivati isključivo Avarima i njihovom dolasku. Znači li to da su tri trobride strjelice nađene u Kartageni u Španjolskoj dokaz njezina osvajanja od strane Avara?²⁸ Širenje i usvajanje tehnologije rezultat je interakcije, a ne ‘genetičke’ povezanosti predmeta i skupnih identiteta. Uostalom, ako su ove strjelice iz Salone nekako i povezane s Avarima – može li zbilja par trobridnih strjelica dokazati išta drugo doli period političke nestabilnosti kao što nam to naposljetku pokazuju i ostave novca.

Dobar primjer Sokolove neupućenosti u suvremenu arheološku metodologiju i ovi su reci sa str. 464.: *Nakon 400 godina, ponavljamo, nakon četiri stotine godina, koncem VIII. stoljeća horizontalno pogotovo u svakom grobu sadrže elemente vrlo ujednačena pogrebnog ritusa: kultnu keramičku, drvenu ili metalnu posudu s hranom i pićem za put na „onaj“ svijet, predmete iz svakodnevnog života potrebne na drugom svijetu raspoređene prema načinu života pokojnika: mač, koplje, bojni nož, praporci uz koljeno kao oznaka vojne subordinacije, srp, šila, igle i iglenici, ključići i još koješta (Sokol 2006.)*. Interpretacija grobnih predmeta kao kulturnih predmeta, ili odraza pokojnikove profesije i načina života dio su predprocesualne arheološke metodologije iz sredine prošlog stoljeća, koja je stavljala naglasak na pogrebne rituale kao projekciju društva živih. Time se posredno potvrđuje i ranije navedena Miloševićeva kritika Sokolove metodologije kao zastarjele. Arheološka interpretacija prešla je dug put kroz procesualnu i postprocesualnu fazu o kojima Sokol, čini se, baš i ne zna previše. Suvremena arheologija, posebice ona koja se bavi ranim srednjim vijekom, vidi ukop kao ritual kojim obitelj pokojnika aktivno komunicira sa zajednicom. Time grobni predmeti dobivaju značenje kao označivači spola, dobi, te društvene pozicije pokojnika, radije negoli apstraktni pokazatelji religijskih vjerovanja, te ‘nacionalnog’ identiteta.²⁹ Sokol na str. 466. također pokazuje da ne poznaje suvremenu debatu oko novih formi koje je kršćanstvo u postrimskoj Europi dobivalo u razdoblju

²⁷ Arheološka kultura je akumulacija tipološki sličnih i komplementarnih artefakata s definiranog područja i iz definiranog vremenskog razdoblja, za koju se smatra da predstavlja ostatke materijalne kulture određenog društva iz prošlosti. Ideja da je materijalna kultura povezana s identitetom i etnicitetom, odnosno s idejom naroda i etničke skupine, utkana je u temeljne radove o arheološkim kulturama 19. i prve polovice 20. stoljeća, TRIGGER 2006: 232-248.

²⁸ Ovi nalazi imaju bliske sličnosti s nalazima iz ostalih bizantskih nalazišta u Španjolskoj, kao SÁNCHEZ 2008: 207, koji nigdje ne implicira mogućnost avarskog „osvajanja“ Španjolske.

²⁹ Vidi pregled nove literature iz područja ranosrednjovjekovne grobne arheologije u WILLIAMS 2005.

oko 550. - 750. godine. Ismijavanje navedene literature (*Iz tih potpuno nestručnih tvrdnji, riječi napisanih samo da popune papir...*; *Tu navodi neke svoje kućne autore, druge ne...*, itd.), izuzev nedostatka manira, također pokazuje da je ovaj autor slabo upoznat sa suvremenim publikacijama iz područja arheološke teorije i ranog srednjeg vijeka izvan južnoslavenskog jezičnog kruga.

Sokol pretresa antropološke i genetičke dokaze, pridajući im veliko značenje u svojoj percepciji hrvatskog podrijetla. Dobar primjer za ilustraciju njegovih pogleda su dvije rečenice, prva na str. 463.: *Još mu moramo reći, da se već od prošlog stoljeća tj. odavno zna da su narodi povijesni konstrukt što od XIX. stoljeća dokazuje antropologija, a odnedavno humana genetika, pa baš ništa o identitetu ne dokazuje pojedini pripadnik jedne skupine u drugoj skupini, niti mu to piše na čelu, ako je to njegov izbor, ili o tome nema pojma, jer je tata lutajući trgovac otišao*, te na str. 465.: *Rečene antropološka i, posredno, genetička struktura ih smještaju na baltičko-poljsku ploču kao izvorište, možda malo lijevo-malo desno, ali tamo*. Na stranu nerazumljivost i nepreciznost Sokolovih izjava, no kontroverznost ove dvije izjave jednostavno 'bode' oči. S jedne strane, Sokol smatra da još od 19. stoljeća znamo kako su narodi povijesni konstrukt (socio-darvinizam i nacizam koji je usvojio ideje o rasnoj superiornosti iz socio-darvinizma „sjajni“ su primjeri ovog „znanja“), no u isto vrijeme za njega antropološka i genetička struktura (*sic!*) smještaju hrvatsku pradomovinu otprilike „malo lijevo-malo desno“ od Poljske?

Mnogo ozbiljnije je korištenje genetike, pri čemu se čini da Sokol napušta humanističke osnove povijesti kao znanstvene discipline.³⁰ Sokol nastoji potkrijepiti gore navedenu ideju o genetskim dokazima teorije o hrvatskom dolasku iz područja „malo lijevo-malo desno“ od Poljske, citirajući pritom rezultate istraživanja Seminove i ostalih, te u drugim radovima citirajući rad Marjanovića i ostalih koje, ako i jest pročitao, nije u potpunosti razumio.³¹ Semino i ostali kažu da genetska struktura populacija Hrvatske, Ukrajine, Mađarske i Poljske čini zasebnu skupinu koja odgovara jednom od tri geografska područja glacialnih skloništa (tijekom posljednjeg ledenog doba), te područjima otkuda su se (neolitički) farmeri nakon toga širili.³² Zapravo se radi o neolitičkim populacijama koje su se širile nakon posljednjeg ledenog doba koje je završilo prije nekih 12 500 godina – dovoljno je samo površno pogledati naslov spomenutog rada, da se vidi o čemu se radi! Prilično je iznenađujuće i čitanje rada Marjanovića i ostalih, iz kojeg Sokol zaključuje da postoji 'hrvatski haplotip'. Takve riječi se nigdje ne koriste u radu, a k tome je teško vjerovati da bi netko tko se smatra ozbiljnim znanstvenikom danas mogao vjerovati kako postoji 'hrvatski haplotip'.³³ Marjanović i ostali u svojem radu govore o haplotipovima Hrvata

³⁰ Mislio sam da je Araličin duhoviti članak nedavno objavljen u *Radovima ZHP* dostatna raščlamba problema koje donosi nekritičko ubacivanje genetičkih istraživanja u interpretaciju prošlosti, ARALICA 2006.

³¹ SEMINO *et al.* 2000, MARJANOVIĆ *et al.* 2005, oba citirana često, npr. SOKOL 2008: 184-185, 2010b: 258, 2011: 209.

³² *In the plot, it is possible to see three clusters of distinct geography and culture. The first comprises Basques and Western Europeans, the second Middle Eastern, and the third Eastern European populations from Croatia, Ukraine, Hungary, and Poland. These three geographic clusters correspond to the major glacial refuges and to the region of origin of the farmers' expansion.* SEMINO *et al.* 2000: 1157.

³³ SOKOL 2008: 184.

iz Bosne i Hercegovine, a ne ‘hrvatskom haplotipu’, pa donosim u bilješki zaključak ovog članka, koji doslovce kaže da su neolitičke i postneolitičke migracije imale minimalan udio na genetsku strukturu populacija današnje Bosne i Hercegovine.³⁴ Ukratko, genetska istraživanja pokazuju da je današnje stanovništvo Hrvatske i BiH (s malim razlikama između etničkih skupina u BiH) genetski vrlo heterogeno, te da, poput nekih drugih istočnoeuropskih populacija, u najvećoj mjeri potiče od nasljednika paleolitičkih stanovnika Europe, koji su se tijekom posljednjeg ledenog doba povukli u zajedničko područje (glacijalno sklonište) radi lakšeg preživljavanja. O dolasku genetski superiornih ljudi s ‘hrvatskim haplotipom’ iz područja „malo lijevo-malo desno“ od Poljske u ranom srednjem vijeku nema nikakvog govora.

Iziskivalo bi previše vremena baviti se i objašnjavati svaku Sokolovu izjavu – to je materijal za zaseban rad. Nadam se da navedeni, spontano izabrani primjeri govore sami za sebe, svjedočeći o nedostacima Sokolovog znanstvenog postupka, te njegovoj zamjetnoj neinformiranosti o suvremenim znanstvenim trendovima kako u povijesnoj znanosti, tako i u arheologiji. Također, navedeni primjeri govore o njegovom selektivnom (pa i pogrešnom) čitanju primarne i sekundarne literature koju, istrgnutu iz postojećih konteksta, ugrađuje u svoje konstrukte povijesti.

Komunikacijska razina neprilična znanstvenom diskursu

Htio bih se osvrnuti i na nepriličnu komunikacijsku razinu ovog uratka. Sokol navodi mnogo neutemeljenih izjava koje graniče s paranojom, poput one na str. 462.: *Kako on sustavno u ovoj stvari, kako mu je naloženo, izbjegava citirati naše radove (drugdje ih inače citira), a u Hrvatskoj smo ušli u svojevrsnu fazu „znanstvenog terorizma“ po kojem se u određenim institucijama i časopisima ne smije ili neće citirati određene autore...* Iz ovog bi se moglo iščitati da Sokol vjeruje kako postoji smišljeni plan da se spriječi širenje njegovih spoznaja, a da sam se ja tobože stavio u službu takvih ciljeva. No, Sokol s gotovo paranoidnih izjava često skreće u uvredljivost, što se, primjerice, vidi (među ostalim) i u ovima izjavama, već citiranima, sa str. 462.: *...neka Dzino pročita nešto o trobridim avarskim strjelicama nađenim u fugama kamenih bedema, ili ostavama novca, a u arheologiji se zna što one znače. No, Dzino nije arheolog, a ni oni koje citira...*, te ova sa str. 468.: *Dalje na str. 42. Dzino tvrdi da trebamo „uzeti u obzir nepouzdanost naših pisanih i arheoloških vrela“ te preispituje tezu Račkog o tzv. „praznoj kući“ Dalmacije i „čitavog metanarativa ‘seobe Slavena’“. Zanimljiva je ta njegova dekonstrukcija rezultata dviju disciplina, koje dobro oslikavaju njegov omalovažavajući i nipodaštavajući diskurs.*

Neupitno je Sokolovo pravo na vlastito mišljenje i slaganje/neslaganje s drugim znanstvenim radovima, te pravo na debate, diskusije i kritike znanstvenih radova, jer niti jedno znanstveno djelo ne može postojati bez kritike i rasprave. Dakako, kritika i debata uključuje

³⁴ *In conclusion our data suggest that a post-glacial expansion – possibly from a LGM (Last Glacial Maximum, op. D. Dz.) refuge area in the Balkans – probably gave rise to the frequency peak of haplogroup I-P37 in the region, with decreasing consequences for the Croats, to the Bosniaacs and then to the Serbs. In contrast, Neolithic and post-Neolithic gene flow appears to have played an overall less important role in all three populations. MARJANOVIĆ et al. 2005: 761.*

osnovno pravilo, a to je poštivanje tuđeg mišljenja i rada – svaki znanstveni rad zahtijeva veliku količinu truda i rada, i samom svojom objavom u znanstvenoj publikaciji priznaje se određena razina znanstvene vrijednosti tog rada. No, ono što je razočaravajuće, to je objava neargumentiranog, nejasnog, pa dijelom i nedovoljno pismenog uratka, u kojem autor omalovažava drugog kolegu. Sokolov uradak obezvređuje u isto vrijeme recenzente mog rada, koji su ga preporučili za objavu u *Radovima ZHP*, uredništvo koje ga je objavilo, te sve ostale autore čiji su radovi ikada objavljeni u časopisu, kao i one koji su citirali *Radove ZHP* u njihovom radu. Neargumentiran i (sad je to već jasno) neuk napad na jednog od nas predstavlja napad na sve povjesničare koji ne misle kao Sokol, jer povijesna znanost nije mjesto za sukobljavanje i liječenje povrijeđenih taština individualnih znanstvenika, nego znanstvena disciplina koja istražuje i interpretira tragove prošlosti zajedničkim radom mnogih znanstvenika. Napokon, da je Sokol iole u pravu kad zapravo ustvrđuje da je izložen „znanstvenom terorizmu“, onda ni ovaj njegov uradak ne bi nikad ugledao svjetlo dana.

Protoci znanja

Toliko o Sokolu i njegovu uratku. No, raščlamba ovog uratka i njegova izoliranost (rekao bih čak i autističnost) od suvremenih historiografskih trendova navodi na razmišljanje o organiziranju struktura znanja u današnjoj povijesnoj znanosti, i to posebice historiografiji koja se bavi prošlošću hrvatskih zemalja. Promatrati znanje o prošlosti kao objektivnu akumulaciju informacija koja postoji sama za sebe, u svojevršnom vakuumu, izolirana od ideologije i politike svojega vremena i svojeg *Zeitgeista*, jednostavno više nije moguće. Znanje o prošlosti, kao uostalom i drugi korpusi ‘znanja’, organizirano je u mnogo složenije diskurzivne strukture koje odražavaju odnose moći, političke dominacije, te političko-ideološke diskurse iz bliske prošlosti i sadašnjosti.³⁵ Postojanje ovih diskursa mnogo je utjecajnije nego što se to na prvi pogled čini, jer oni prodiru i reproduciraju se u prostoru javne percepcije, a nije neobično niti to da utječu na donošenje političkih odluka, itd. Dobar primjer su nedavno seciranje evolucije diskurzivnog ‘znanja’ o Jugoslaviji izvan njezinih granica, te analiza modela percepcije Hrvata u talijanskoj književnosti i njihovog utjecaja na formiranje javnog ‘znanja’.³⁶

Dovoljno je pogledati primjer historiografije koja se bavi prostorom hrvatskih zemalja u antici i srednjem vijeku. Činjenica je da postoji raskorak između ‘lokalnog’ znanja³⁷ povijesti i materijalne kulture hrvatskih zemalja u hrvatskoj historiografiji (a i historiografijama susjednih država) te velikih narativa prošlosti oblikovanih u anglosaksonskoj, francuskoj, talijanskoj ili njemačkoj historiografiji.³⁸ S obzirom na to da je ‘lokalno’ znanje u prošlosti

³⁵ Kako Foucault s pravom kaže: diskurs prenosi, ali i proizvodi moć i političku dominaciju. FOUCAULT 1981.

³⁶ DRAPAC 2010 (konstrukti Jugoslavije), RASPUDIĆ 2011 (percepcije Hrvata u talijanskoj književnosti).

³⁷ *Local knowledge* (‘lokalno’, odnosno ‘mjesno’ znanje), koncept razvijen na idejama Geertza. GEERTZ 1983.

³⁸ Kako Vedriš ispravno zamjećuje: *...da postoji zazor od pripuštanja nekih oblika takvog mjesnog znanja u „veliku znanstvenu arenu“*. VEDRIŠ 2010: 26-27, citat s 26. Vedriš na istom mjestu pokazuje kako postojeće ‘vanjske’ percepcije ‘lokalnog’ znanja kao dijela nacionalističkog diskursa automatski diskvalificiraju ‘lokalno znanje’ kao relevantno.

bilo vrlo rijetko izravno „komunicirano“ izvan južnoslavenskog jezičnog kruga (nešto češće na njemačkom, talijanskom pa čak i francuskom, ali ne i na engleskom jeziku), njegova je distribucija do kraja prošlog stoljeća tekla preko maloga broja posrednika inozemnog podrijetla, autora čije je poznavanje jezika omogućavalo pristup ‘lokalnom znanju’ i njegov transfer.³⁹ No, mali broj posrednika rezultirao je minimiziranjem znanstvene debate i monopoliziranjem tih percepcija i interpretacije prošlosti kao dominantnih povijesnih narativa, što se vidi po njihovoj citiranosti i utjecaju na znanstvenu literaturu. Ne treba zaboraviti kako su suvremeni autori, jednako kao i autori iz prošlosti, podložni svojem *Zeitgeistu* te da su osobna iskustva i ideološko-politički diskursi poput prenošenja tadašnje jugoslavenske stvarnosti u prošlost, u većoj ili manjoj mjeri utjecali na mehanizme odabira ‘lokalnog znanja’, njihovo manipuliranje i uobličavanje u specifične povijesne narative i šire percepcije prošlosti.⁴⁰

Kritizirajući nedostatak pozornosti ‘vanjskih’ autora u odnosu na ‘lokalno’ znanje i njegovo zaobilazanje, ne smijemo zaboraviti drugu stranu medalje koja se vidi u stidljivosti hrvatske medievistike da preispita temelje svojeg znanja, ali i da se aktivnije uključi u aktivnu diskusiju s dominirajućim metanarativima ‘vanjske’ historiografije. Nakon vremena ‘samoizolacije’ u socijalističkom razdoblju, hrvatska medievistika u najvećoj mjeri nije zabasala u vode nacionalizma, zadržavajući znanstvenu rigoroznost i otpor prema nacionalnoj mitomaniji u vremenu nakon pada totalitarnog režima.⁴¹ No, razvidno je da se ona u mnogočemu još uvijek oslanja na starije konstrukte znanja, možda ponajviše bivajući ovisnom o načinu na koji je Franjo Rački uzimao povijesne fragmente iz originalnih konteksta i slagao ih u povijesni narativ *Documenta Historiae Chroaticae*.⁴² Slične probleme imaju i arheološke studije ‘starohrvatske’ kulture koje se, uz rijetke iznimke, još uvijek oslanjaju na svjedočanstva iz DAI glede datiranja i interpretacije nalaza iz razdoblja između 7. i 9. stoljeća.⁴³ Pristup čitanju i interpretaciji pisanih i materijalnih vrela nije se pretjerano izmijenio i, kako se lijepo vidi na primjeru Vladimira Sokola, da ne idem dalje, čak i kada se nastoje kritizirati određeni dijelovi povijesnog narativa, sam pristup raspoloživom materijalu ostaje isti.

Nemoguće je poricati da su se stvari pokrenule s mrtve točke u posljednja dva desetljeća, i složio bih se u potpunosti s Vedrišem da se sredina 1990-ih može vidjeti kao početak promjena, mada je, dakako, diskutabilna dubina promjena u hrvatskoj historiografiji.⁴⁴ Protok ideja i dostupnost anglofone i drugih historiografija, posebice kroz neizbježni Internet, omogućava u značajnoj mjeri hrvatskoj, ali i drugim istočnoeuropskim historiografijama usvajanje dominantnih znanstvenih paradigmi, artikuliranje ‘lokalnog’ znanja unutar ovih paradigmi i neposredan utjecaj na dominantne metanarative

³⁹ U anglofonoj literaturi primjerice WILKES 1969, 1992 (antika i pretpovijest), FINE 1983, 1987 (srednjovjekovlje).

⁴⁰ Vidi BUDAK 2009, i PERIŠA 2002.

⁴¹ VEDRIŠ 2009: 200, 17. O hrvatskoj medievistici u socijalističkom dobu supra bilj. 4, a o povijesnim mitovima u političkom diskursu iz prvih godina hrvatske neovisnosti vidi GRAČANIN 2010.

⁴² ANČIĆ 2008b, DZINO 2010a: 18-19 i 211, vidi isto ANČIĆ 2008a: 32-51.

⁴³ BILOGRIVIĆ 2010.

⁴⁴ VEDRIŠ 2009: 200-201.

prošlosti.⁴⁵ Povijest na kraju krajeva ipak nije samo istraživanje i interpretacija tragova prošlosti, već i dijalektični odnos prema sadašnjosti. Neminovno je da Europska Unija nastoji izgraditi vlastite metanarative prošlosti, koji će na određeni način odrediti Uniju prema prošlosti njezinih naroda i obrnuto.⁴⁶ Kakvo će biti mjesto hrvatske povijesti u tim metanarativima umnogome će ovisiti o artikulaciji 'lokalnog' znanja i njegove nazočnosti u inozemnim publikacijama. Autistični, samo(za)dovoljni razgovor s duhovima tomu neće mnogo pomoći.

⁴⁵ Vidi slična promišljanja u VEDRIŠ 2010: 27-29. Nedavno zatvaranje piratske internetske stranice www.library.nu (prijašnja Gigapedia), koja je nudila slobodan pristup publikacijama vodećih svjetskih izdavača, često nepristupačnim znanstvenicima i studentima koji ne žive u razvijenim državama svijeta, postavlja interesantna pitanja o prijenosu, dostupnosti i kontroli znanja. Vidi o tome Keltyjev članak objavljen na Al-Jazeerainom internetskom portalu, KELTY 2012 (zahvaljujem Mladenu Ančiću koji mi je skrenuo pozornost na ovaj članak).

⁴⁶ Projekt *Transformation of the Roman World*, koji je sponzorirala *European Science Foundation* od 1993. do 1998., izvrstan je primjer izgradnje ovih metanarativa. Ne treba niti spomenuti da je zastupljenost hrvatske povijesti u publikacijama proizišlim iz ovog projekta nepostojeća.

Bibliografija

- ANČIĆ, Mladen. 1997. From the Carolingian Official to the Ruler of Croats. Croats and Carolingian Empire in the First Half of the 9th Century. *Hortus Artium Medievalium* 3: 7-13.
- ANČIĆ, Mladen. 2008a. Što "Svi znaju" i što je „Svima jasno“. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- ANČIĆ, Mladen. 2008b. Kako danas čitati studije Franje Račkog. *Franjo Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*. M. Ančić. Zagreb: Golden marketing, vii–xxx.
- ANČIĆ Mladen. 2010. Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela *De administrando imperio*. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42: 133-151.
- ANČIĆ, Mladen. 2011. Miho Barada i mit o Neretvanima. *Povijesni prilozi* 41: 19-45.
- ARALICA, Višeslav. 2006. Genetička otkrića – nova vrela za etnogenezu i povijest Hrvata?! *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 38: 299-310.
- ARF 1895: *Annales Regni Francorum*. F. Kurze. Monumenta Germaniae Historia: Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi 6. Hannover.
- BILOGRIVIĆ, Goran. 2010. Čiji kontinuitet? Konstantin Porfirogenet i hrvatska arheologija o razdoblju 7. – 9. stoljeća. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42: 37-48.
- BUDAK, Neven. 2004. Post-socialist Historiography in Croatia since 1990. U: *(Re)Writing history – Historiography in Southeast Europe after Socialism* [Studies on Southeastern Europe 4], ur. Ulf Brunnbauer, 128-164. Münster: Lit Verlag.
- BUDAK, Neven. 2009. Kako se doista s jugonostalgičarskih pozicija može negirati hrvatska povijest ili o knjizi Johna V. A. Fine Ml. *When Ethnicity did not Matter in the Balkans*. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41: 487-495.
- DAI: Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*. Gy. Moravcsik i R. J. H. Jenkins. [Dumbarton Oaks Texts 1]. Washington DC, 1962.
- DZINO, Danijel. 2008. 'Becoming Slav', 'Becoming Croat': New approaches in research of identities in post-Roman Illyricum, *Hortus Artium Medievalium* 14: 195-206.
- DZINO, Danijel. 2009. Novi pristupi izučavanju hrvatskog identiteta. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 41: 33-54.
- DZINO, Danijel. 2010a. *Becoming Slav Becoming Croat: Identity transformations in post-Roman Dalmatia* [East Central and Eastern Europe in the Middle Ages (450-1450) 12]. Leiden i Boston: Brill Academic publishers.
- DZINO, Danijel. 2010b. 'Pričam ti priču': Ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u *De Administrando Imperio*. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42: 153-165.
- DZINO, Danijel. 2011. The Perception of Croatian Medieval History by Vladimir Nazor in *Hrvatski kraljevi* (The Kings of the Croats), *Croatian Studies Review* 7: 89-100.
- FINE, John V. A. 1983. *The early medieval Balkans: a critical survey from the sixth to the late twelfth century*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- FINE, John V. A. 1987. *The late medieval Balkans: a critical survey from the late twelfth century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- FOUCAULT, Michel. 1981. *The History of Sexuality. Vol. 1: an introduction*. Harmondsworth: Penguin.

- FUKUYAMA, Francis. 1993. *The End of History and the Last Man*. Harmondsworth: Penguin.
- GEERTZ, Clifford. 1983. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- GEERTZ, Clifford. 1990. History and Anthropology. *New Literary History* 21/2: 321-335.
- GRAČANIN, Hrvoje. 2010. Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske. *Kroatologija* 1: 89-101.
- GRAČANIN, Hrvoje. 2011. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb: Plejada.
- JAKŠIĆ, Nikola. 2002. On the Origin of the Baptismal Font with the Name of Prince Višeslav. *Hortus Artium Medievalium* 8: 241-245.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2009. Okrugli stol "Historijska znanost prije i poslije postmoderne", Filozofski fakultet u Zagrebu, 20. studeni 2009. *Historijski zbornik* 62/2: 539-548.
- JANKOVIĆ, Đorđe. 2007. *Српско Поморје од 7. до 10. столећа* [Izdanja Srpskog arheološkog društva 5]. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- JEVTIĆ, Miloš. 2007. Modern Serbian archaeology and the problem of ethnic division. U: *Auf der Suche nach Identitäten: Volk-Stamm-Kultur-Ethnos* [British Archaeological Reports – International Series 1705], ur. Sabine Rieckhoff, Ulrike Sommer: 175-180. Oxford: Archaeopress.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2003. *Dalmatia* u Geografiji Alfreda Velikog. *Starohrvatska prosvjeta* (serija III) 30: 77-98.
- KELTY, Christopher M. 2012. The disappearing virtual library. *Al Jazeera English* <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2012/02/2012227143813304790.html> (posjet 6. 6. 2012., posljednji put mijenjano 1. 3. 2012.).
- MARJANOVIĆ, Damir *et al.* 2005. The Peopling of Modern Bosnia – Herzegovina: Y-chromosome Haplogroups in the Three Main Ethnic groups. *Annals of Human Genetics* 69/6: 757-763.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana. 2007. Krsni zdenac Hrvata. Paleografsko-epigrafska raščlamba natpisa s krstionice kneza Višeslava. *Croatica Christiana Periodica* 59: 1-31.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana, Vladimir SOKOL. 1999. *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*. Zagreb i Milano: Studia Croatiaca i Hefti.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana, Vladimir SOKOL. *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira* (drugo, dopunjeno izdanje) [Biblioteka Croatica 1]. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- MEGILL, Allan. 2007. *Historical Knowledge, Historical Error: A contemporary guide to practice* (with contributions by S. Shepard and P. Honenberger). Chicago i London: The University of Chicago Press.
- MILOŠEVIĆ, Ante. 2008. *Križevi na obložnicama ranosrednjovjekovnih grobova u okolici Sinja* [Studia Mediterranea archaeologica 2]. Dubrovnik i Split: Omega Engineering i Centar Studia Mediterranea.
- MOSTOV, Julie. 1998. The Use and Abuse of History in Eastern Europe: A Challenge for the '90s. *Constellations* 4/3: 376-386.

- PERIŠA, Darko. 2002. John Wilkes, *Iliri*, prikaz knjige. *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva* 34/3: 154-163.
- RASPUDIĆ, Nino. 2011. *Jadranski (polu)orijentalizam: Prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- SÁNCHEZ, Jaime Vizcaíno. 2008. Early Byzantine lamellar armour from Carthago Spartaria (Cartagena, Spain). *Gladius: Estudios sobre armas antiguas, arte military y vida cultural en oriente y occidente* 28: 195-210.
- SEMINO, Ornella *et al.* 2000. The genetic legacy of Paleolithic Homo sapiens sapiens in extant Europeans: a Y chromosome perspective. *Science* 290/5494: 1155-1159.
- SHEPARD, Johnatan. 2003. The Uses of 'History' in Byzantine Diplomacy. U: *Porphyrogenita: Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, ur. Charalambos Dendrinos: 91-115. Aldershot UK: Ashgate.
- SOKOL, Vladimir. 1994. Das Spatantike Kastrom auf dem Kuzelin bei Donja Glavnica. *Arheološki Vestnik* 44: 199-209.
- SOKOL, Vladimir. 1997. Northwestern Croatia in the Late Roman Period. *Arheološki Vestnik* 48: 219-230.
- SOKOL, Vladimir. 1999. The archaeological heritage of the early Croats. U: *Croatia in the Early Middle Ages: A Cultural Survey* [Croatia and Europe 1], ur. Ivan Supićić: 117-146. London i Zagreb: Philip Wilson Publishers i AGM.
- SOKOL, Vladimir. 2006. *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština od Jadrana do Save*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- SOKOL, Vladimir. 2008. Starohrvatska ostruga iz Brušana u Lici. Neki rani povijesni aspekti prostora Like - problem Banata. U: *Arheološka istraživanja u Lici i arheologija pećina i krša* [Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 23], ur. Tatjana Kolak: 183-197. Gospić i Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo.
- SOKOL, Vladimir. 2010. Južna Hrvatska i Dubrovnik prema ranim povijesnim geografijama. U: *Arheološka istraživanja na srednjem Jadranu* [Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 24], ur. Sanja Ivčević: 255-269. Zagreb i Split: Hrvatsko arheološko društvo.
- SOKOL, Vladimir. 2011a. Drugo shvaćanje hrvatskog identiteta povodom izlaska teksta Danijela Dzina, Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* FF u Zagrebu 41 (2009.), 33-54. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 43: 459-474.
- SOKOL, Vladimir. 2011b. Gdje se nalazila Porfirogenetova Paganija i granica sa Zahumljem. U: *Hum i Hercegovina kroz povijest* I, ur. Ivo Lučić: 197-216. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- ŠEVČENKO, Ihor. 1992. The Search for the Past in Byzantium around the Year 800. *Dumbarton Oaks Papers* 46: 279-293.
- TRIGGER, Bruce G. 2006. *A history of archaeological thought* (drugo izdanje). Cambridge University Press: Cambridge.
- VEDRIŠ, Trpimir. 2007. Povodom novog tumačenja vijesti Konstantina VII. Porfirogeneta o snazi hrvatske vojske. *Historijski zbornik* 60: 1-33.

- VEDRIŠ, Trpimir. 2009. Reviving the Middle Ages in Croatia, *Annual of Medieval Studies at CEU (Central European University, Budapest)* 15: 197-211.
- VEDRIŠ, Trpimir. 2010. *Razgovor ugodni*: Konstantin VII Porfirogenet i percepcije najranije hrvatske povijesti. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 42: 13-36.
- WILKES, John J. 1969. *Dalmatia*. London: Routledge & K. Paul
- WILKES, John J. 1992. *The Illyrians*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- WILLIAMS, Howard. 2005. Review article: Rethinking early medieval mortuary archaeology, *Early Medieval Europe* 13: 195-217.
- ŽIVKOVIĆ, Tibor. 2006. Contribution to the New Reading about the Constantine Porphyrogenitus' Statement on the Numbers of Croat Horsemen, Foot Soldiers and Sailors in Early 10th Century, *Byzantoslavica* 45/1: 143-152.

Danijel Dzino
danijel.dzino@mq.edu.au
Macquarie University, Sydney

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

44

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2012.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 44

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

DOMAGRAF d.o.o.

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*